ӘДӘБИЈЈАТ ВӘ ИНЧӘСӘНӘТ

21 апрел
1989-чу ил.
№ 16 (2359)

НӘСР

Гәһрәманлыг һаггында повест

Фируддин Ағајев. «Скрипканын сәркүзәшти», «Кәнчлик», 1988

Јазычы Фируддин Ағајевин «Скрипканын сәркүзәшти» повести онун Азәрбајчан ушаг вә кәнчләр әдәбијјаты саһәсиндәки сәмәрәли фәалијјәтинин бәһрәсидир. О бу әдәбијјата һеч заман биканәлик вә сојуглут көстәрмәмиш, ушаглар, јенијетмәләр вә кәнчләр үчүн бир нечә мараглы китаб јазмышдыр. «Гајыг дәнизә чыхыр» адлы илк һекајәләр китабыны ушаглар һәлә дә унутмамышлар. Әфсанәви гәһрәман Чинкиз Илдырым һаггында ики роман јарадычылығында мүһүм һадисәдир, јенијетмәләрин вә кәнчләрин ән севимли китабларындан биридир. Ф. Ағајевин узун мүддәт радиода ушаг верилишләринин рәһбәри кими, «Хоруз баба» адлы мәшһур верилишин јарадычысы кими фәалијјәтини нәзәрә алсаг, онун бу саһәдәки хидмәти һаггында там тәсәввүр јараныр.

«Скрипканын сәркүзәшти» Ф. Ағајевин јарадычылығында кениш јер тутан гәһрәманлыг мөвзусуна һәср олунмушдур. Мүһарибә илләриндә, Одесса шәһәриндә, фашистләрин ағалыг етдији дөврдә, партизанларын ижидликлә долу фәалијјәтинин тәсвири бу повестдә әсасдыр. Партизанларын тәкчә өзләри дејил, онларын мүбаризәләрдә фәал иштирак едән балача достлары да мүәллиф тәрәфиндән һәвәс вә мәһәббәтлә гәләмә алынмышдыр. Јазычынын онлара бәсләдији бөјүк һүсн-рәғбәти һәр сәһифәдә дујмаг олар. Онлар — полад ирадәли, горхмаз, мәтин, јүксәк әгидәли, өлүмдән белә чәкинмәдән бөјүк сәдагәтлә јашајан адамлардыр. Јазычы бу мәрд адамлар һаггында, демәк олар ки, үмуми мә'луматлар вермәкдән гачыр, тәкчә тәсвир едир, онларын нечә олмалары исә бу тәсвирләрин өзүндән доғур.

Повестдә кәркин, интизар доғуран, һәјәчанладан мараглы һадисәләр зәнчир кими бир-бири илә бағлы, әлагәли шәкилдә верилир. Бунлар ујдурма, сүн'и һадисәләр дејилдир, јахуд фантастик вә мачәра әдәбијјатына мәхсус һадисәләр дә дејилдир. Мүһарибә илләриндә баш вермиш һадисәләр повестин әсасыны тәшкил едир, бунларын тәсвириндә садәчә олараг күчлү шәртилик, бәдии ширтмә өзүнү габарыг көстәрир. Повестдә һадисәләр бә'зән елә кәркин мәгама чатыр ки, охучу һәјәчан ичиндә галыр, гәһрәманлар исә бу мәгамдан мәһарәтлә чыха билирләр. Буна инанмаг олмур. Мүәллиф бу һадисәләри елә ади, тәбии шәкилдә, бәдии васитәләрлә тәгдим едир ки, инандырычы сәсләнир.

Бүтүн бу кәркин һадисәләр Паганининин јадикары олан скрипка үзәриндә гурулмушдур. Чәсарәтлә демәк олар ки, скрипка өзү повестдә бөјүк рол ојнајыр, повестин гәһрәманларындан биринә чеврилир. Онун рәмзи мә'насы да јүксәкдир. Чүнки скрипка, тәкчә чалғы аләти кими дејил, намус, гејрәт, сәдагәт рәмзи кими верилмишдир. Гејри-ади көрүнән бу чалғы аләтини әлдә етмәк үчүн бүтүн васитәләрә әл атан фашистләрә гаршы өлүм-дирим мүбаризәсиндә партизанларын, еләчә дә онларын балача достларынын бөјүк фәдакарлығы, мисилсиз рәшадәти повестдә кениш ишыгландырылмышдыр. Драматизмлә долу кәркин бир сүжет әтрафында нә гәдәр мараглы һадисә, әһвалат вар, бунларын һамысы һәм бир-бириндән фәргләнир, сечилир, һәм дә бир-бири илә үзви сурәтдә бағлыдыр. Мүәллиф онлары пәракәндә шәкилдә јох, кичик су голлары ахыб чајда бирләшән кими, бир сүжет дахилиндә бирләшдирә билмишдир. Јазычы ән мараглы јериндә һадисәни јарымчыг гојмағы, интизар, һәјәчан јаратмағы, сонрадан бу һадисәләрә гајыдыб мә'налы епизодларла сүжети динамик шәкилдә давам етдирмәји бачармышдыр. Елә бу чәһәтләрә көрә охунаглы вә мараглы бир әсәр мејдана чыхмышдыр.

Бүтүн һадисәләрин мәркәзиндә Саша илә Сабир дајаныр. Ики балача достун фәалијјәти бөјүкдүр, һејрәт доғурачаг дәрәчәдә мараглы вә мә'налыдыр. Онларын сә'ји, бачарығы, горхмазлығы, мәтинлији сајәсиндә партизанларын бир сыра әмәлијјатлары уғурла баша чатыр. Саваланын, Шаһинин, Рәшидин, офисиантын, Ленанын, Маријанын, профессор Макарчукун һәјаты фәдакарлыгла долудур.

Повестдә јадда галан, тә'сирли, мә'налы әһвалатлар, епизодлар чохдур. Сабирин, Рәшидин бирликдә Макарчукун евиндән тә'чили әсл скрипканы апармаларына, Рәшидлә Ленанын базара сүд сатмаға кедәркән кәстәрдикләри ижидлијә, Сабирин ағыр, тәһлүкәли вәзијјәтләрдән бачарыгла сағ-саламат чыхмасына, Рәшидин ресторанда офисиантла мүнасибәтләринә һәср олунан әһвалатлар повестин ән јахшы вә ән мараглы сәһифәләридир. Сашанын әсир дүшмәси, дөзүмү, ирадәси, ән гәддар фашист Ерлихин башына ојун ачмасы, нәһајәт, өлүмү — тә'сирли вә мә'налы епизодларла верилмишдир. Сабирин јерини өјрәнмәк үчүн мүхтәлиф мусиги аләтләриндә чалан ушагларын фашистләр тәрәфиндән бир јерә топланмасы, онлара ағыр чәза верилмәси, партизанларын фәалијјәти нәтичәсиндә вахтында хилас едилмәси әһвалатлары да повестин күчлү сәһифәләриндәндир.

«Скрипканын сәркүзәшти» повестинин бејнәлмиләлчилик руһу күчлүдүр. Марија хала үчүн Сабир өз оғлу Саша гәдәр әзиз вә доғмадыр. Профессор Макарчук — Сабири башларындан ајырмыр, исте'дадына инаныр, она тәкчә шакирди кими јох, өз өвлады кими јанашыр. Ајры-ајры милләтин нүмајәндәләри олсалар да, онларын гардаш кими, доғма адамлар кими бирләшмәси, ејни мәгсәд вә ејни мәсләк јолунда чијин-чијинә мүбаризә апармалары өз әксини повестдә кениш тапмышдыр. Саша—Рәшид хәттиндә — бир-биринә инанан, сәдагәт көстәрән, ејни заманда бир-биринин гајғысына галан ики гардаш мүнасибәтләри верилмишдир. Мүәллифин тәсвириндә елә тәбиилик вар ки, бу ики гардашын сәмими мүнасибәтләринә инанмамаг олмур. Повестин дикәр һадисә вә әһвалатларында гәләмә алынан белә сәмими, хош мүнасибәтләр көстәрир ки, бу инсанларын үрәји дә, әмәли дә бирдир.

«Скрипканын сәркүзәшти» повестинин мүсбәт чәһәтләриндән бири дә, ушаглара, јенијетмәләрә, јери кәлдикчә мүхтәлиф мараглы мә'луматларын верилмәсидир. Бу мә'нада Испанија ингилабы, Паганини кими скрипка чалан сәнәткарын маһир чалғысы, бөјүк Азәрбајчан бәстәкары Үзејир Һачыбәјовун «Короғлу» операсы, Сабирин, Сашанын Испанијада гәһрәманчасына һәлак олан аталары һаггында повестдә верилән јығчам мә'луматларын әһәмијјәти бөјүкдүр. Бунлар повестин үмуми руһу илә сәсләшир, ејни заманда дикәр һадисә вә әһвалатларла әлагәси мөһкәмдир.

Бу повест әсасында филмин јарадылмасы вә јахшы гаршыланмасы тәсадүфи дејил, чүнки әсәрдә кино үчүн, һәгигәтән, материал чохдур. Тәсвирләрдәки тәләсиклијә, бә'зи сурәтләрин охшарлығына, һадисәләрин һәддиндән артыг боллуғуна вә бу кими хырда нөгсанларына бахмајараг, бу әсәр, һеч шүбһәсиз, ушаглар вә јенијетмәләр үчүн һава, су кими лазымдыр.

Тофиг МАҺМУД